

բար կը քաղեմ աշխատութենէն այդ դեսպանութեան ուղեգիր Thomas Herbertի որ 22 տարու էր այն ատեն:

Ուղեգրութիւնը շահեկան է ընդհանուր տեսակէտով, սակայն ստիպուած եմ միայն Հայոց մասին տրուած բոլոր ծանօթութիւնները արձագանգելով գոհանալ:

Դեսպանութիւնը 1626¹ մարտ 23ին սկսած է Անգլիոյ Doverի մօտ Dealէն: Հէրպէրթ տոաջին անգամ Հայոց մասին կը յիշէ Gombroon (= Gamrou, Gomrou Պարսկերէն Bander) այժմ ծանօթ իբր Պանտար Ապպաս:

«Քաղաքը շատ հին չէ, իր բարձրացումն ստացած ըլլալով Ormusի անկումով, թէեւ Newbury Անգլիացի վաճառականը կը վկայէ թէ 1581ին իր հոս գտնուած ատեն արդէն քաղաք մըն էր, ըստ իս շատ փոքր. անկէ ի վեր Բորզու կալցիները շինած են երկու զոհակներ, կամ բերդեր, առաջինը Albuquerqueի կողմէ 1513ին, որոնց ազդեցութեան տակ մնաց մինչեւ 1612, երբ Ալի Բիգի կողմի Պարսիկները խլեցին, բայց Օրմուզի կործանմամբ 1622ին բնակիչներուն մեծ մասը փոխադրուեցան, այս գիւղը այնքան բարգաւաճեցաւ շէնքերով՝ որ մեծութեան կողմէ Պարսից լաւագոյններուն կարգը դասուած է, այսպէս գրեթէ ամէն կողմէ եկող վաճառականներու շնորհիւ՝ Անգլիացիք, Հոլանտացիք, Տանիմարցիք, Բորզուկալցիք, Հայեր, Վրացիք, Մոսկովք, Թուրքեր, Հնդիկներ, Աւրաբներ, Հրեայք և Պանիաներ՝ կամպրուն փոքր գիւղէ մը մեծ վաճառականական քաղաքի մը վերածուեցաւ» (էջ 43):

Techoo քաղաքին մասին խօսած ատեն կ'ըսէ. «Այս քաղաքէն մղոն մը հեռու» կային բազմաթիւ շէնքեր «որոնք դուրսէն սեւ էին, սակայն ներսը կը գտնուէին գեղեցիկ կիներ»: Պարսիկներ, Թաթարներ եւայլն տարբեր անուններ կու տային իսկ «Թուրքեստանցիները և Հայերը Taiphæ (Թայֆա)» (էջ 63) կը կոչէին:

Այս վկայութիւնը ցոյց կու տայ որ Շիրագի և Ծոցին մէջ եղած հողամասին մէջ

նկատելի թուով Հայեր կային, գուցէ բընագաղթով:

Շիրագէն դէպի Իսպահան Assepose տեղւոյն վրայօք խօսած ատեն կ'ըսէ. «Տեղ մը որ նշանակելի է իր հին դրեակով, որ երբեմն պահականոց էր, որուն մէջ և շուրջը կը բնակէին (ինչպէս որ մեզի պատմեցին) ոչ նուազ քան 40.000 վրացի և Չէրքէզ, որոնք քրիստոնեայ էին, և գերիներէն քիչ լաւ, որովհետեւ բռնի զաղթական բերուած են հոս: Անոնք ժողովուրդ մ'են որ ունին Սուրբ Գէորգ (= George) կապաղովկիացի Եպիսկոպոսը, զոր կը յարգեն իբր իրենց Սուրբը. (էջ 117-118):

Թէեւ հոս Հայու վրայ խօսք չկայ և վկայութիւնը պարզ է. սակայն կը կասկածիմ թէ յիշեալ 40.000ին մէջ Հայեր ալ կային: Կապաղովկիացի եպիսկոպոս Ս. Գէորգը թերեւս սխալմամբ Ս. Գրիգորին (Լուսաւորիչ) տեղ դրուած ըլլայ:

«Ապրիլ տասնին մենք ձգեցինք Spahawnet, Իսպահանէն վեց մղոն հարաւ գտնուող գիւղ մը: Երբ մենք փարսախ մը յառաջացանք, հրաւիրուեցանք խնճոյքի մը՝ որ պատրաստուած էր ճամբուն կից Շահին պարտէզներէն մէկուն մէջ, ուր Անգլիացի ներկայացուցիչը և նման ուրիշ Եւրոպացի վաճառականներ որոնք Իսպահանի մէջ կը բնակէին՝ եկան իրենց յարգանքը մատուցանելու դեսպանին: Քաղաքին մղոն մը աւելի մօտ, վէզիրը, Իսպահանի Սուլթանը, Միլօէմ պէկ, և Հօճա-Նազար Հայ իշխանը, 4,000 ձիաւորներու և անթիւ հետեւակներու խումբով մը եկան մեզի դիմաւորելու» (էջ 121):

«Իսպահան գտնուելնու չորրորդ օրը, Մր. Պըրթ, Անգլիացի ներկայացուցիչը և կատարեալ վաճառական, խնճոյք մը սարքեց մեր դեսպանին համար, կատարելով շատ ազնիւ ժամանց և սրտագին բարի զալուստ: Պարսից սովորութեան

1. Sir William Foster C. I. E. հրատարակելը դիտել կու տայ թէ թուականը իրապէս 1627 պէտք է նկատել: